

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Державного університету
«Житомирська політехніка»
доктору економічних наук, професору
Петруку О.М.

ВІДГУК

офіційного опонента,
доктора економічних наук, професора
ТРУСОВОЇ Наталі Вікторівни
на дисертаційну роботу Попова Олексія Геннадійовича
«Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових
розрахунків», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
07 – управління та адміністрування за спеціальністю
072 – фінанси, банківська справа та страхування

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Динамічний розвиток платіжної інфраструктури та платіжних систем, поява нових фінансових інструментів визначає важливість питань забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій, здійснюваних у безготівковій формі. Незважаючи на значну кількість проведених наукових досліджень питань фінансової безпеки комерційних банків вітчизняними та закордонними вченими, є необхідність додаткового уточнення теоретичних основ побудови механізму її забезпечення; деталізації загроз функціонуванню банківських установ; розробки напрямів розвитку системи банківської безпеки в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення. Крім того, є недостатньо дослідженими питання визначення місця розрахункового ризику у класифікації банківських ризиків, відсутності єдиного методичного підходу до оцінки фінансової безпеки банківських установ та неврахування в ньому показників платіжної безпеки, нечіткості висновків щодо наявності взаємозв'язків між окремими показниками фінансової стабільності комерційних банків та видами банківських ризиків, пов'язаних з розрахунково-платіжними операціями. Наявність невирішених питань з окресленої тематики обумовило актуальність теми дослідження та визначило її цільову спрямованість.

Вищезазначене свідчить про актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження Попова Олексія Геннадійовича.

Тема дисертаційної роботи є актуальною та практично значущою, що підтверджується її зв'язком з науково-дослідною роботою за темою: «Фінансова система України в умовах війни та повоєнного відновлення, 2024 рік» (номер державної реєстрації 0124U002038), у межах якої досліджено взаємозв'язок між окремими показниками фінансової безпеки та ризиками безготівкових розрахунків й розвинуто методичні підходи до оцінки фінансової безпеки банківських установ.

Ступінь обґрунтованості й достовірність основних наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

Основні наукові положення, висновки і практичні рекомендації, викладені в дисертації, є логічними та обґрунтованими. Обґрунтованість представлених наукових положень базується на аналізі нормативної бази, законодавчих документів України, вітчизняних і зарубіжних досліджень.

Мета дослідження відповідає темі дисертаційної роботи. Зміст та структура роботи повністю узгоджується з її назвою, метою та завданнями досліджень. Наукові положення викладені конкретно, логічно, висновки і рекомендації ґрунтуються на результатах авторських досліджень проблеми.

Досягнення поставленої у роботі мети та сформованих завдань стало можливим завдяки використанню загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, що дало змогу обґрунтувати висновки дисертаційної роботи і засвідчити можливість їх до використання в подальших дослідженнях та практичній діяльності.

Наукове значення дисертації, достовірність і новизна наукових положень підтверджуються теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій дослідження, апробацією його результатів під час обговоренням їх на 6 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Порушення академічної доброчесності у дисертації не виявлено, є

посилання на відповідні джерела інформації та дотримано усіх норм законодавства про авторське та суміжні з ним права.

Наукова новизна результатів дослідження

Дисертаційна робота Попова О.Г. є комплексним, ґрунтовним дослідженням, спрямованим на вирішення актуального наукового завдання щодо обґрунтування та поглиблення теоретичних й методичних засад забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розробки внутрішніх та зовнішніх методів її посилення. До найбільш вагомих результатів дисертації можна віднести такі наукові положення.

На схвальну оцінку заслуговують удосконалена структура розрахунково-платіжного механізму в системі фінансової безпеки комерційних банків на підставі адаптації основних положень теорії економічних механізмів, що дозволило виділити цільову функцію (забезпечення обігу грошових коштів між економічними агентами з метою повного, надійного та своєчасного виконання платіжних зобов'язань, протидії розвитку тіньового сектора економіки), блок управління (надавачі платіжних послуг, зокрема банківські установи, Національний банк України); об'єкт управління (розрахунково-платіжні операції банків) та процеси управління безготівковими розрахунками, диференційовані за суб'єктами (для клієнтів банку - процеси з обслуговування їх рахунків, для банків – процеси організації, регулювання та контролю розрахунків) (стор. 57-76).

Значущим науковим результатом є уточнення класифікаційних ознак внутрішніх банківських ризиків (за характером; клієнтським складом; можливістю кількісної оцінки; характером банківських операцій): особливістю уточненої класифікації є її доповнення ризиками платіжних систем (до складу фінансових ризиків додатково включено інвестиційний, депозитарний, системний, загальний комерційний, розрахунковий; до складу нефінансових – правовий на рівні банку). Автором також визначено місце розрахункового

ризик у наведеній класифікації, що надало можливість уточнити його сутність (стор. 99-116).

Заслуговує на увагу обґрунтування за допомогою кореляційно-регресійного аналізу взаємозв'язків між окремими показниками фінансової стабільності (рентабельності активів, рентабельності капіталу) та видами банківських ризиків, пов'язаних з розрахунково-платіжними операціями, що підтвердило гіпотези про чутливість: показників ROA та ROE до зміни рівня розрахункового ризику через опосередкований вплив на них кредитного ризику; показників кредитного ризику H_7, H_8, H_9 до зміни обсягу розрахункових операцій, що здійснюються за допомогою платіжних карток. Виявлення наведених взаємозв'язків дозволило підтвердити доцільність запровадження моделі «cashless economy», що сприятиме скороченню рівня безконтрольних тіньових операцій; формуванню прозорої кредитної історії позичальників; використанню надійних інструментів для оцінки кредитного ризику; скороченню операційних витрат банку при наданні кредитів (стор. 117-135).

Позитивним є запропонований методичний підхід до оцінювання фінансової безпеки банківської установи на основі оцінки недоліків чинних методик, що надало можливість доповнити їх показниками (індикаторами) ризику розрахунків (платежів), а саме: сума збитків від незаконних дій та шахрайських операцій з використанням платіжних карток, в т.ч. обумовлених соціальною інженерією; рівень платіжної репутації банку; частка карткових платежів у ВВП; сума комісійних доходів банку від платіжних операцій; частка чистих активів системно важливих банків у сукупних активах банківської системи). Впровадження запропонованих показників сприятиме уточненню оцінки інтегрального показника економічної безпеки держави з врахуванням рівня розрахункового ризику (стор. 139-156).

Заслуговує на увагу науковий результат щодо розроблених напрямів удосконалення банківського регулювання безготівкових розрахунків в умовах застосування концепції відкритого банкінгу, сформовані на основі дотримання балансу між клієнтоорієнтованістю надання платіжних послуг та необхідністю

забезпечення фінансової безпеки банківської системи, які реалізуються через правовий, організаційний та соціальний механізми (стор. 172-190).

Є значущою розроблена дисертантом систематизація наукових підходів до трактування фінансової безпеки комерційних банків, що дозволила виділити ресурсний, адаптивний, суб'єктний, об'єктний та системний підходи і обґрунтувати доцільність застосування комплексного підходу до дослідження безпекових питань (поєднання елементів процесного, системного та суб'єктного), впровадження якого дозволяє представити фінансову безпеку як окрему систему на підставі формалізації її елементів та визначення взаємозв'язку між ними, визначити системний ефект від її функціонування, оцінити вплив окремих загроз банківській безпеці в розрізі ідентифікованих суб'єктів (банківська установа, персонал, власники, партнери, банківська система в цілому), а також запропонувати внутрішні та зовнішні методи забезпечення фінансової безпеки банківських установ в умовах розвитку безготівкових операцій (стор. 30-44).

В дисертації набуло подальшого розвитку підтвердження гіпотези про наявність прямого взаємозв'язку між рівнем реального ВВП та обсягом безготівкових розрахунків, здійснених з використанням платіжних карток, що надало можливість побудувати кореляційну модель такого взаємозв'язку, визначити тенденції розвитку безготівкових операцій (зростання їх кількості й обсягів, впровадження цифрових інформаційних технологій, збільшення кількості безконтактних активних платіжних карток та токенизованих карток, значний рівень концентрації в Україні одиничних банків на ринку платіжних карток) та їх позитивний вплив на економіку шляхом скорочення витрат на обробку гоівкових операцій (стор. 80-99).

Є позитивним науковим результатом запропоновані автором внутрішні заходи забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій банківських установ (нормативного, організаційного, інформаційно-технологічного, кадрового характеру), що доцільно реалізовувати на різних етапах функціонування системи управління операційним ризиком як джерелом

розрахункового (зокрема, етапах ідентифікації, оцінки, моніторингу, усунення чи зменшення ризику), доповнені заходами, спрямованими на зниження «розрахункового ризику клієнтів» (стор. 156-171).

Слід зазначити, що всі вищезазначені положення є підставою для висновку про достатньо високий науково-теоретичний і методичний рівень виконаної дисертаційної роботи, яка має практичне значення і наукову цінність.

Значення результатів виконаного дослідження для науки і практики

Окремі положення роботи доведено до рівня практичних пропозицій. Довідки щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження підтверджують теоретичну значущість та практичне значення дисертації. Зокрема, матеріали дисертаційної роботи впроваджено в освітній процес Державного університету «Житомирська політехніка» при викладанні освітніх компонент «Банківський менеджмент», «Операції банків та фінансово-кредитних установ» при підготовці здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» (освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок») та другим (магістерським) рівнем за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» (освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок») (довідка №44/01.00/1566 від 06.11.2025). Наукові та практичні результати, які стосуються питань впровадження та удосконалення внутрішніх заходів забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій банківських установ (організаційного, інформаційно-технологічного, кадрового характеру), впроваджено в діяльність Житомирської філії Укргазбанку (довідка б/н від 30.11.2025 р.). Реалізація запропонованих внутрішніх заходів сприятиме забезпеченню операційної стійкості та безперервності розрахунково-платіжних операцій банківської установи в умовах воєнного стану.

Повнота висвітлення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях, зарахованих за темою дисертації

Основні положення і наукові результати дослідження опубліковано у 11 наукових працях загальним обсягом 5,6 авт. арк. (особисто автору належить 5,43 авт. арк.), з яких 5 – у наукових фахових виданнях України та 6 публікацій апробаційного характеру в інших наукових виданнях. Вивчення публікацій автора дисертаційної роботи дозволяє зробити висновок про їх відповідність вимогам щодо кількості, змісту і достатньої повноти відображення результатів наукового дослідження. На захист дисертації виносяться виключно особисті розробки Попова О.Г.

Оцінка змісту та дотримання академічної доброчесності

Оцінка змісту дисертаційної роботи та публікацій здобувача свідчить про відсутність ознак порушення автором вимог академічної доброчесності. Дисертація містить посилання на джерела інформації у випадку використання розробок, ідей, відомостей, тверджень; відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права. Технології штучного інтелекту (ChatGPT) використовувалися: 1) для пошукових цілей при вивченні системи фінансової безпеки комерційних банків; 2) для перекладу нормативно-правових актів щодо регулювання платіжних послуг на міжнародному рівні на українську мову з англійської. Технології штучного інтелекту не використовувалися для генерування тексту

Зауваження та дискусійні положення дисертації

Незважаючи на значний науковий доробок автора, доцільно зупинитись на дискусійних питаннях дисертаційної роботи:

1. Одним з пунктів наукової новизни є удосконалений методичний підхід до оцінювання фінансової безпеки банківської установи на основі доповнення його показниками (індикаторами) ризику розрахунків (платежів), а саме: сума

збитків від незаконних дій та шахрайських операцій з використанням платіжних карток, в т.ч. обумовлених соціальною інженерією; рівень платіжної репутації банку; частка карткових платежів у ВВП; сума комісійних доходів банку від платіжних операцій; частка чистих активів системно важливих банків у сукупних активах банківської системи). Водночас запропонований автором інструментарій оцінювання безпеки здебільшого базується на історичних (ретроспективних) звітних даних, що обмежує його ефективність для виявлення таких динамічних загроз у реальному часі, наприклад, при поширенні паніки серед клієнтів через непрацюючі мобільні додатки тощо (стор. 139-156).

2. При розробці напрямів удосконалення банківського регулювання безготівкових розрахунків в умовах застосування концепції відкритого банкінгу автор рекомендує розвивати «регулятивні пісочниці» та впроваджувати Big Data для моніторингу загроз фінансовій безпеці банків (стор. 186-187). Водночас таку пропозицію складно реалізувати для невеликих за капіталізацією вітчизняних комерційних банків, оскільки її використання пов'язано з додатковими витратами та технологічною складністю реалізації такої пропозиції.

3. При обґрунтуванні превентивних методів забезпечення фінансової безпеки комерційних банків автор пропонує підвищувати фінансову та цифрову грамотність клієнтів (стор. 153, стор. 178). Однак поза увагою залишився той факт, що банки часто самі створюють умови для ризику (наприклад, через складні інтерфейси або приховані комісії), що обумовлює виникнення інформаційної асиметрії. Зміст дисертації значно б покращився при оцінці впливу інституційних заходів захисту прав споживачів фінансових послуг на рівень фінансової безпеки банку.

Однак вказані зауваження не знижують загальної наукової і практичної цінності дисертаційної роботи Попова Олексія Геннадійовича.

Загальна оцінка дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Попова О.Г. на тему «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків» є завершеною, самостійно виконаною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують актуальне наукове завдання поглиблення теоретичних й методичних засад забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розробки внутрішніх та зовнішніх методів її підвищення.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація Попова О.Г. «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків» відповідає тематиці у галузі знань 07 «Управління та адміністрування» зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та вимогам постанови КМУ № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – Попов Олексій Геннадійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного

Наталя ТРУСОВА

Підпис д.е.н., професора Н.В. Трусової засвідчую:
Начальник відділу кадрів
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного

Катерина ГАНЧУК